

Publikaties

De onechte schoonzoon

Niemand die kiest voor een progressief politiek standpunt ontkomt aan de konfrontatie met de ideeën van Marx. Niet vanwege de juistheid van die ideeën, maar om de grote invloed die deze hebben gehad op het 'maatschappelijk bewustzijn' — de manier waarop problemen in de samenleving worden gezien en geformuleerd. Voor de moderne sociale wetenschappen geldt Marx daarnaast als een *Founding Father*. Nu dit jaar Marx honderd jaar dood is, probeert menig uitgever een graantje mee te pikken van de te verwachten belangstelling voor Marx.

In de PvdA werd een bestuurder niet herkozen die geldt als de nieuwe ideoloog: Bart Tromp. Een aantal jaren geleden opende hij in een geruchtmakend artikel de aanval op de 'aktiepartij'-gedachte en op de daaruit volgende interne politieke verhoudingen in de PvdA. Diezelfde 'belangengroependemocratie' heeft hem ondertussen de politieke nek gekost. Tromps mening werd door sommigen onmiddellijk ingedeeld bij 'rechts', wat de bewondering van weer anderen zeer snel deed toenemen. Zijn artikelen verdienen een intelligentere reactie. Toch is Tromp zich meer gaan gedragen naar dat rechtse stempel. In die ontwikkeling moest het moment komen van de definitieve afrekening met Marx zelf.

Zo motiveert Tromp zijn boek natuurlijk niet. Als eerste reden noemt hij het gemis aan een oorspronkelijke en moderne Nederlandse inleiding. Erg steekhoudend is die reden niet, want sinds december 1982 ligt er in de boekwinkels een bundel onder redactie van H.P.M. Goddijn, 'Karl Marx, Zijn leven, leer en invloed', waaraan twaalf deskundige Nederlandse auteurs hebben meegewerkt. Het interessante van deze bundel is dat ook wordt ingegaan op het maatschappelijk belang van het marxisme, wat voor de actuele politiek interessanter is dan de ideeën van Marx.

De tweede, belangrijkere reden zijn Tromps bezwaren tegen de meeste hem bekende studies over Marx. Daarin wordt vanuit het heden teruggedeneerd, waardoor de denkbeelden van Marx niet worden gemeten aan zijn eigen doeleinden en maatstaven. Zijn theorieën worden zo historisch en sociaal ontkoppeld. Marx zou zich in zijn monumentaal detonerend graf op het Londense *Highgate Cemetery* moeten omdraaien, elke keer wanneer er op zo'n 'burgerlijk-ideologische' wijze met zijn denkbeelden wordt omgegaan.

Tromp wil Marx' denken niet behandelen als een voltooid stelsel, maar de ontwikkeling erin laten zien. Daarom schenkt hij meer aandacht aan de biografische en historische kontekst dan gebruikelijk. Inderdaad komt op twee plaatsen

het hoogst waarschijnlijke vaderschap van Marx voor de zoon van zijn trouwe huishoudster aan de orde.

Tromp kiest dan verder voor twee uitgangspunten. Hij beschouwt Marx niet als filosoof, socioloog, econoom of strijder voor het socialisme, maar als *klassiek politiek theoretikus*. Bovendien wil hij een evenwichtig beeld geven van het oeuvre van Marx. Laat meteen vermeld zijn dat hij daarin slaagt. Zo is zijn samenvatting van de 'politieke theorie' van Marx (blz. 78-80) kort en krachtig. Maar door Marx te behandelen als politiek theoretikus neemt Tromp, via de achterdeur, wel een paar voordelen mee in zijn polemiekt tegen orthodoxe marxistische opvattingen. Alle pretenties dat het marxisme wetenschappelijk zou zijn, hoeft hij niet meer te weerleggen. Bovendien is Marx zo op het terrein getrokken waar zijn kritikus zich het beste thuisvoelt. Dat mag, in de polemiekt is bijna alles veroorloofd, maar het is de vraag of het nog wel past in Tromps opzet Marx te willen beoordelen op eigen doeleinden en maatstaven. Op blz. 42 konstateert Tromp dat de grootste lakune in Marx' oeuvre is het ontbreken van een uitgewerkte politieke theorie. Dat wordt verklaard uit het geringe belang van die theorie binnen het paradigma van de politieke economie, waarin Marx zijn voornaamste theorieën heeft uitgewerkt. Een onvoldaan gevoel blijft hier toch achter.

Elke klassieke politieke theorie is volgens Tromp vervat in een specifieke woordenschat, een 'kenmerkend vocabularium'. (Hetgeen overigens woordenlijst betekent. Tromp bedoelt waarschijnlijk vocabulaire. Tromps woordenschat is beter dan zijn woordenlijst.) Marx heeft zijn politieke theorie, waar-

van het centrale probleem steeds bleef de verzoening van de mens met zijn wezen, in drie versies in verschillende vocabulaires uitgedrukt. Achtereenvolgens de filosofie van Hegel; de socialistische doktrines en de politieke economie. Van een laatste draai, naar de taal van de natuurwetenschappen, zijn bij Marx wel aanzetten te bemerken, maar het zou de eerste beheerder van zijn erfenis, Friedrich Engels, zijn, die de denkbeelden konsekwent in dat vocabulaire vertaalde. Overigens doet Tromp Engels tekort: hij schildert hem af als de veroorzaker van het orthodoxe marxisme, als degene die de denkbeelden wist om te vormen tot een populistische en kanonieke vorm. Iets meer begrip voor de historische situatie waarin Engels verkeerde zou op zijn plaats zijn. De wijze waarop deze zich bijvoorbeeld verdedigde tegen jonge radikale aanhangers moet Tromp toch kunnen aanspreken. Engels heeft verklaard waaruit de benadrukking van het economische in zijn en Marx' denken voortkwam. Tegenover hun tegenstanders moesten zij de klemtoon wel leggen op het sterkst aangevochten hoofdbeginsel: de bepalende invloed van economische verhoudingen. Daardoor konden relaties tussen het economische en het politieke en ideologische minder uit de verf komen. (Zie brief aan Bloch van 21 sept. 1890.)

Het onderscheid dat Tromp maakt in de kenmerkende vocabulaires werkt inderdaad verhelderend; zeker wanneer men de discussies kent over de vraag of er wel dan geen verschil is tussen de jonge 'humanistische' en de oudere 'wetenschappelijke' Marx.

Tromp durfde de konfrontatie met Marx aan en is daarin staande gebleven. Zijn boek is inhoudelijk

sterk en goed geschreven in de van Tromp bekende polemische taal. Zowel inhoud als wijze waarop zijn op zichzelf al voldoende reden het boek ter lezing aan te bevelen. Als introductie op Marx' ideeën voldoet het boek. Al geïnformeerde lezers zouden, als zij de konfrontatie met Marx niet aanwillen, die met Tromp toch niet mogen schuwen. Tromp wordt weleens de onechte schoonzoon van Marx genoemd. Tussen beiden is één verschil: Tromp wordt bij leven al gewaardeerd. Tussen beiden is ook één overeenkomst: al hun theoretische kwaliteiten zeggen niets over de juistheid van hun actuele politieke uitspraken.

Jaap P. de Jong

Karl Marx, Bart Tromp, Boom Meppel, 1983, f 23,50.

Koöperaties en het eigenbelang

Een discussie over koöperaties verwordt maar al te gauw tot een babylonische spraakverwarring. Weinig is bekend over de grondbeginselen, rechtspositie, specifieke vormen en economische kenmerken van deze ondernemingen die, ondanks dat, het hart bij vele linkse mensen nog steeds iets sneller doen kloppen.

In het boekje dat dr G.J. ter Woorst voor de Stichting Maatschappij en Onderneming over de koöperatie schreef, blijkt duidelijk dat er voor dit laatste weinig grond is. Het idee van een volledige gedemocratiseerde arbeidsorganisatie, waar de produktiemiddelen in handen van de werkers zijn, heeft meer met een ideaalbeeld dan met de werkelijkheid te maken.

Met name in de land- en tuinbouw is de koöperatie in Nederland van

uitzonderlijk belang. Ze zorgt in deze sektor — met activiteiten op het gebied van inkoop en afzet, be- en verwerking — voor bijna 60% van het inkomen van boeren en tuinders in ons land.

Ook in de inkoop van produkten voor de detailhandel komt de koöperatievorm nogal eens voor. Op het gebied van levensmiddelen zijn ENKABE, Sperwer en Co-Op bekende namen. Ook textiel, huis-houdelijke artikelen en apothekersbenodigdheden worden vaak koöperatief ingekocht.

De koöperatievorm die het ideaal van de gesocialiseerde produktie het meest benaderd is de arbeiders-produktiekoöperatie. Deze bedrijven hebben zich in Nederland aangesloten bij de Associatie van Bedrijven op Coöperatieve grondslag (ABC) die, in 1981, 45 leden telde. Bij deze bedrijven waren in dat jaar ongeveer 1900 werknemers betrokken. Gezamenlijke omzet in 1981: 250 miljoen.

In vergelijking met de andere genoemde vormen, sluit de produktiekoöperatie (hoe beperkt ook haar betekenis in de praktijk is) nog het meeste aan bij de idealen van de grondlegger van het systeem, de Brit Robert Owen (1771-1858). Ter Woorst wijdt in zijn boek een zeer interessant hoofdstuk aan het ontstaan van de koöperatie-gedachte. Owen, zelf ondernemer, streeft ernaar de tegenstelling tussen arbeid en kapitaal op te heffen. Zijn ideale samenleving is opgebouwd uit zogenaamde 'villages of co-operation' waar de produktiemiddelen gemeenschappelijk bezit zijn. De uitwerking in de praktijk is nooit erg succesvol gebleken; het idee echter is door de geschiedenis heen blijven bestaan.

Zoals gezegd, waren het vooral de